Architecture in Belgium

02670
9 771375 507012

A+

A+269 December 2017/Januari 2018 BEL €12,50 – INT €19,50

Dis-count

Architecture in Belgium

A+269 December 2017/Januari 2018

5 Edito

In the picture

8 Too Big to Fail? *Sven Sterken*
13 Ecoshopping in de woestijn *Jean-Marie Binst*
16 Winkelen is (ook) architectuur beleven *Aslı Çiçek*
21 Homage to the Square *Gerlinde Verhaeghe*
25 Klein onderwerp *Mathias Bouet*

Zoom in

28 Minimalisme is de nieuwe fermette Interview met Bart Lens door Lisa De Visscher

Fundamenten

36 Shopping Towns Belgium *Janina Gosseye & Tom Avermaete*
39 De gijzeling van de openbare ruimte *Gérald Ledent*
45 De architectuur van de onlinewinkel *Gitte Van den Bergh*
51 Cry me a river *Michael Bianchi*
55 Uplace of Shopping K? Nee, bedankt *Gideon Boie*
58 Een gezellig dagje uit? *Joep Gosen*
59 Onbereikbaar maar zo dichtbij *Pieter T'Jonck*
61 'Steden moeten uitgaan van hun eigen sterkte' *Laurent Vermeersch*
64 De winkel is dood, lang leve de winkel *Dieter Van Den Storm*

Guest

68 Prijs voor het openbare bouwheerschap – 4de editie *Charlotte Lheureux*

74 **Product News**

Zoom out

82 De kunst van het tekenen *Gitte Van den Bergh*
84 De utopieën van Jean Englebert *Pierre Lemaire*
86 Gilles Perraudin, bouwer *Charlotte Lheureux*
88 Picardisch Wallonië in kaart gebracht *Anne-Laure Iger*

Student

90 Gautier Rey
92 Aaron Swartjes
94 Sylvie Cosyns

Architecture in Belgium Tweemaandelijks tweetalig tijdschrift ISSN 1375-5072 Jaargang 44 (2017) N6

REDACTIE

Hoofdredacteur
Lisa De Visscher
Adjunct-hoofdredacteur
Pierre Lemaire
Redactieassistent
Gitte Van den Bergh
Productiecoördinator
Grégoire Maus
Eindredactie Nederlands
www.controltaaldelete.be
Eindredactie Frans
Benoît Francès
Vertaling
Nathalie Callens, Alain Kinsella, Wouter Meeus, Ann Michiels, Antoon Wouters

Vormgeving
Joris Kritis
Font
AEG Renner & Starling
Drukkerij
Die Keure, Brugge
Foto cover
DHL Zaventem, Maxime Delvaux

Redactiecommissie
Arlette Baumans, Olivier Bastin, Francis Catteeuw, Agnieszka Zajac
Voorzitter
Ward Verbakel
Redactieadres
Ernest Allardstraat 21/3 – 1000 Brussel
redactie@a-plus.be
www.a-plus.be

A+ is een publicatie van ICASD VZW
Informatiecentrum voor Architectuur, stedenbouw en design

Verantwoordelijke uitgever
Philémon Wachtelaer
Ernest Allardstraat 21/3 – 1000 Brussel
Copyright ICASD
De verantwoordelijkheid voor de gepubliceerde artikels berust uitsluitend bij de auteurs.
Alle rechten voor het (zelfs gedeeltelijk) reproduceren, vertalen of herwerken zijn voorbehouden voor alle landen.

RAAD VAN BESTUUR ICASD

Voorzitter
Philémon Wachtelaer
Vicevoorzitter
Chantal Vincent
Secretaris
Geert De Groote
Leden
Olivier Bastin, Dag Boutsen, Sylvie Bruyninckx, Maarten Delbeke, Paul Dujardin, Brigitte Gouder de Beauregard, Benoît Moritz, Piet Van Cauwenberghe, Eddy Vanzieleghem, Ward Verbakel

PROGRAMMERING

Coördinatie
Marie-Cécile Guyaux
Projectcoördinatie
Roxane Le Grelle

PUBLICITEITSREGIE A+ MEDIA

Rita Minissi, rita.minissi@mima.be
Tel +32 (0)2 332 37 82
Ernest Allardstraat 21/3 – 1000 Brussel

ADVERTEERDERS

BASF
BATIBOUW
BEGA
BIM/IBGE
BOZAR
CARRIÈRES DU HAINAUT
ETERNIT
EUROPEAN COPPER INSTITUTE
FEBELCEM
GROHE
KINNARPS
LIGHT+ BUILDING
PIERRES ET MARBRES DE WALLONIE
RENSON
SAINT GOBAIN GLASS
STÛV
VANDERSANDEN
VELUX
WIENERBERGER

Biografieën

Tom Avermaete

is professor in de Architectuur aan de TUDelft (Nederland), waar hij departementsvoorzitter is, alsook het hoofd van de onderzoeksgroep Methode en Analyse. Avermaetes onderzoek spits zich toe op de ontwikkeling van publieke ruimte in zowel westerse als niet-westerse omgevingen. Hij publiceerde talrijke boeken over dit onderwerp, waaronder *Shopping Towns Europe 1945–75*.

Michael Bianchi

is architect, vennoot bij l'Escaut en docent aan de Université de Liège. Hij is eveneens opiniemaker voor het radioprogramma *Les glaneurs* van Fabrice Kada op Musiq3.

Jean-Marie Binst

is redacteur bij BRUZZ (Vlaams-Brusselse Media). Hij is al een kwarteeuw actief als journalist inzake culturele materies in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Gideon Boie

is deel van het activistisch onderzoeksbureau BAVO en docent aan de faculteit Architectuur van de KU Leuven. Zijn onderzoek richt zich op de politieke dimensie van kunst, architectuur en planning.

Mathias Bouet

studeerde in 2016 als architect af aan de Faculté d'Architecture La Cambre/Horta van de ULB. Hij houdt van literatuur en rotondes, en maakte daarvan het onderwerp van een eindwerk waarin eigenheid van een plek rijmt met hypermarkt. Bouet werkt sinds september samen met het Brusselse bureau V+.

Aslı Çiçek

draagt regelmatig bij aan Europese en Turkse architectuurmagazines en was coredacteur van Architectuurboek Vlaanderen nr. 11. Ze is gastprofessor interieurarchitectuur aan de KU Leuven en is gespecialiseerd in tentoonstellingsarchitectuur.

Joep Gosen

is ingenieur-architect, fotograaf en schrijver. Hij is opgeleid in Eindhoven en werkt sinds 2007 in België, zowel voor zijn eigen praktijk als op freelancebasis voor bureaus. In het verleden schreef hij al voor *Ar-Tur*, *Architectuurwijzer* en *Archined*.

Janina Gosseye

is een architectuurhistorica, verbonden aan de University of Queensland (Australië). Haar onderzoek spitst zich toe op de ontwikkeling van naoorlogse collectieve ruimten. Recent publiceerde ze samen met Tom Avermaete een boek over de ontwikkeling van shoppingcentra in Europa, met als titel *Shopping Towns Europe 1945–75*.

Anne-Laure Iger

is architect, en studeerde af aan de École Nationale Supérieure de Bretagne. Sinds 2016 voert ze een onderzoek in het kader van een doctoraat aan de ULB over architectuurtentoonstellingen in Brussel tussen 1969 en 2018.

Charlotte Lheureux

is praktiserend architecte en schrijft een doctoraatsthesis aan de UCL. Ze verleent regelmatig haar medewerking aan verschillende kunst- en architectuurtijdschriften. Ze coördineert de *Guide d'architecture moderne et contemporaine en Wallonie-Picarde* (FWB & Mardaga).

Sven Sterken

is ingenieur-architect en professor architectuurgeschiedenis aan de Faculteit Architectuur van de KU Leuven. Zijn onderzoek gaat over de architectuurcultuur van grote religieuze, commerciële en politieke organisaties.

Pieter T'Jonck

is architect en schrijft voor diverse kranten, tijdschriften en boeken in binnen- en buitenland over architectuur, beeldende kunst en podiumkunsten. Hij werkt voor Klara Radio en was hoofdredacteur van A+.

Dieter Van Den Storm

is freelance criticus en journalist in België en het buitenland. Zijn bijdragen over design, architectuur en interieurvormgeving zijn regelmatig te lezen in *De Standaard Magazine*, *The Word* en *Living*, de bijlage van de Italiaanse krant *Corriere della Sera*.

Gerlinde Verhaeghe

is architecte en als onderzoekster verbonden aan de KU Leuven, faculteit Architectuur. Haar onderzoek focust op de thema's architectuurpedagogie, materialiteit en surrealisme in de architectuur. Samen met Johannes Müntinga ontwikkelt ze projecten voor camera architectuur.

Laurent Vermeersch

is journalist en historicus. Hij schrijft over stedenbouw en aanverwante thema's voor BRUZZ.

CIM CONTROLE 2016 · folio MAGAZINES MET CULTUUR · FÉDÉRATION WALLONIE-BRUXELLES · Vlaamse overheid · UPP UNIE VAN DE UITGEVERS VAN DE PERIODIEKE PERS VZW

Fundamenten

© Banksy

Dis-count

Uplace of Shopping K? Nee, bedankt

Sinds Michael Sorkin is de shoppingmall een anathema: elke discussie over shopping begint en eindigt bij een kritiek op het themapark. Maar Shopping K in Kortrijk vormt een unicum in het Belgische architectuurlandschap: voor het eerst is het mogelijk om je als architectuurminnaar te bekennen tot het winkelcentrum. Of is dat slechts schijn?

Gideon Boie

Niets van dit alles in het *Architectuurboek nr. 10 Radicale Gemeenplaatsen – Europese architectuur uit Vlaanderen* (2012). Het winkelcentrum van Robbrecht & Daem architecten op de Bijstandssite in Kortrijk wordt aangekondigd als een heel gevoelig ontwerp dat naadloos aansluit op het bestaande weefsel. Zo is het winkelcentrum niet enkel naar binnen gericht: het heeft ook een gevel aan de buitenkant. De ondergrondse parking haalt de obligate toeleveringskades weg uit het straatbeeld. De toren met extra appartementen vormt een baken in de stad.

Deze analyse stelt de auteurs André Loeckx en Els Vervloesem in staat om Shopping K te presenteren als duurzaam alternatief op de randstedelijke shoppingmall. Ze refereren hiermee expliciet aan het indertijd fel gecontesteerde Uplace-project op de voormalige Renault-terreinen aan het viaduct van Vilvoorde, dat ondertussen een levende dode lijkt. Of toch niet? Nu het stof is neergedwarreld, lijkt het goed om de laudatio van de stedelijke shoppingmall onder de loep te nemen. Er zijn een paar kronkels die aandacht vragen.

Architectuur van de derde weg

Shopping K wordt gepresenteerd als een *motor van stedelijke transitie*. Begrijpelijk: de schaal om stedenbouw te bedrijven in België is ongeveer 5 à 6 meter – de breedte van een rijwoning. Dat is een sterk verschil met pakweg Nederland, waar stedenbouw standaard op het formaat van het bouwblok gebeurt. In België staat het denken op bouwblok garant voor problemen – al was het maar omdat er heel wat onteigeningen nodig zijn, buurtprotest om de hoek loert enzovoort. De shoppingmall is dus een zeldzame mogelijkheid om stedenbouw te bedrijven in Vlaanderen.

Tegelijk is de aanname opmerkelijk. Normaal gesproken wordt de vermarkting van de stad gezien als zegen of gesel – afhankelijk van de ideologische voorkeur. De alledaagse pragmatiek van de stedenbouwdienst zorgt vervolgens voor een eerbaar compromis – niet te hoog, niet te blits, niet te veel, niet te ver enzovoort. Stedenbouw is de kunst van het uitvlakken van *overdreven verschillen* tot een middelmaat waar iedereen mee kan leven. Deze figuur wordt in de argumentatie van Shopping K op zijn kop gezet. De vraag hoe we de problemen van de vermarkting van de stad kunnen aanpakken, krijgt een krachtig antwoord: door méér vermarkting. Het eenzijdige programma wordt voorkomen met een toren van 8 bouwlagen (goed voor in totaal 41 appartementen), de verkeersdruk wordt beantwoord met een ondergrondse garage met vier ondergrondse niveau's (goed voor 1250 plaatsen) enzovoort.

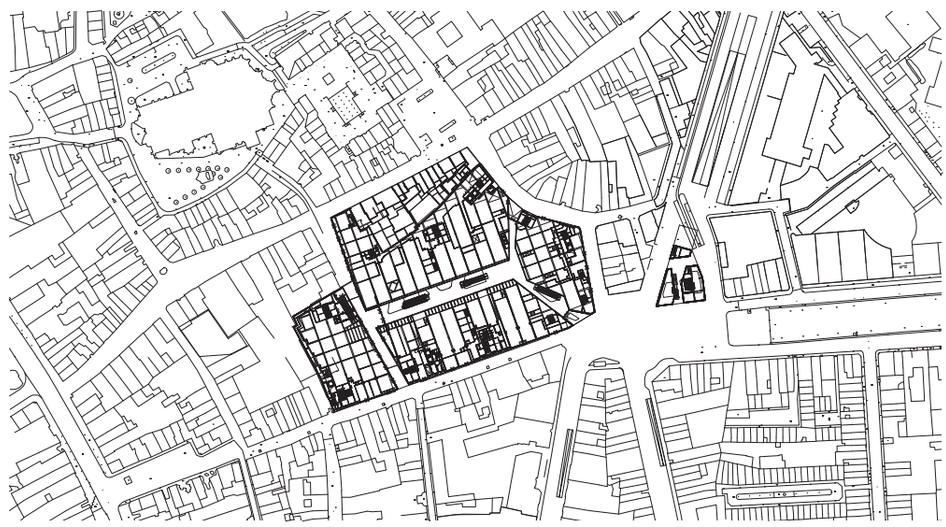

Shopping K in Kortrijk, inplantingsplan

0 10 50m

Neoliberalisme met Belgische kenmerken

De architecturale kwaliteit van Shopping K is het resultaat van een gewaagd maar geslaagd huwelijk. Eerst was er een project op kleine schaal met ontwikkelaar Van Roey en architecten Buro II. Het project werd opgewaardeerd tot een *Stadsvernieuwingsproject* met subsidie en ondersteuning vanuit het Vlaams Stedenbeleid. Het stelt het stadsontwikkelingsbedrijf verantwoordelijk om het ambitieniveau bij de publiek-private samenwerking te verdubbelen. Dankzij de aantrekking van de Nederlandse investeringsmaatschappij ForumInvest NV is een radicaal project uitgewerkt. Van Roey werkte samen met Van Laere voor de algemene bouwaanneming. Robbrecht & Daem architecten kwamen op het toneel als architect (geen idee wat er van Buro II geworden is).

Het resultaat? Shopping K is een ultracommercieel project geworden, maar wel een dat via het Stedenbeleid stevige flankvoorwaarden opgelegd kreeg. Opmerkelijk is dat de rol van architecturale kwaliteit niet langer een verzachtende maatregel is. De hoogwaardige architecturale kwaliteit van de shoppingmall zorgt voor een ruimtelijke, sociale en economische meerwaarde, schrijft het *Architectuurboek*. De omvang van het winkelproject werd groter (en de bouwenveloppe sluit dus een grotere portie van de stad in) én zorgt tegelijk voor de groei van het lokale winkelbestand (men spreekt zelfs van een versterking van het lokale handelsbestand). De architecturale kwaliteit vormt in Shopping K het glijmiddel om de vermarkting van de stad radicaal door te voeren.

56

Dis-count

© Kristien Daem

Shopping K in Kortrijk met woontoren

Zo duurzaam als een fantasmagorie

Het *Architectuurboek* geeft toch – voorzichtig – één probleempuntje in Shopping K aan. Het winkelcentrum zou toegankelijker gemaakt moeten worden voor niet-consumenten, ook buiten de openingstijden van de winkels. Het winkelcentrum sluit naadloos aan op het omliggende stratenpatroon, maar sluit wel de deuren om 19 uur. Dat brengt ons bij het argument dat Shopping K een duurzaam alternatief vormt voor zijn randstedelijke evenbeeld. Doorslaggevende succesfactor van een shoppingmall is de aantrekkingskracht die hij uitoefent op de consument. Hierdoor staat Shopping K altijd in competitie met zijn concurrenten in de periferie of in naburige steden, in het geval van Kortrijk zeker ook voorbij de grens met Frankrijk.

Walter Benjamin beschreef lang geleden hoe snel de aandacht van de flaneur permanent verglijdt van het ene naar het andere product, en hij in zijn onstilbare honger telkens op zoek gaat naar nieuwe ruimten die de fantasmagorie voeden. Benjamin was verbaasd om te zien dat de magie van de *passages* zo snel uitgewerkt was – hij beschrijft de passages die overgenomen zijn door brocanterie en verkopers van valse gebitten – en dat de consument zich inmiddels verdrong voor het nieuwe wonder van de Grands Magasins. Het succes van de ene stond in relatie met het falen van de andere – alsof het communicerende vaten zijn. De vraag was indertijd hoelang de grote warenhuizen op de Grands Boulevards het zouden uitzingen, en hoe de ruimte voor warenconsumptie nog meer totaal bedacht kon worden.

Hiermee hebben we drie elementen om de keuze tussen Uplace en Shopping K te ontmaskeren als wat Slavoj Žižek een *valse keuze* genoemd heeft. Ja, de randstedelijke shoppingmall is een plaag voor de stad, maar we raken verwikkeld in een cirkelredenering door al onze hoop te vestigen op binnenstedelijke winkelcentra. In dat geval leveren we de stad over aan de krachten die we eerst wilden bestrijden, en voeden we de concurrentieslag tussen winkelcentra en steden. Elk winkelcentrum inspireert de droom van nog directere en meer totale bevrediging van de verlangens bij de consument. *Junkspace* is de naam die architecten geven aan de ruimte die overblijft als de droom van het modernisme uitgewerkt is. De toekomst van Shopping K kunnen we moeilijk voorspellen. Wie weet is Kortrijk in 2050 pionier in de 24-uurseconomie. In de tussentijd bedank ik vriendelijk voor een vals dilemma.

57

Dis-count

Shopping K, Kortrijk, niveau 0

Robbrecht & Daem Architecten www.robbrechtendaem.com

Officiële naam
K in Kortrijk

Adres
Steenpoort 2, 8500 Kortrijk

Programma
Winkelcentrum met bijbehorende infrastructuur en parking, appartementen

Procedure
Privé

Bouwheer
Sint-Janspoort NV, Foruminvest Group – City Mall

Stabiliteit
THV Technum – TDE

Landschapsarchitect
Robbrecht en Daem architecten

Oplevering
Maart 2010

Oppervlakte
97.300 m²

Budget
€ 129.000.000 (excl. btw en erelonen)

A+270: Adaptive re-use

Vereniging van studiebureau's atelier tom vanhee – GRAUX & BAEYENS architecten – Ingenium nv – Util cvba

Grond wordt schaarser, de ecologische voetafdruk van nieuwbouw weegt steeds zwaarder door. Tegelijkertijd staan duizenden gebouwen leeg. Intelligente herbestemming benut het ruimtelijk potentieel dat elk gebouw herbergt om een nieuwe functie te kunnen absorberen, en vormt zo een antwoord zowel op ruimtelijk, sociaal als cultureel vlak. Met bijdragen over de Noordwijk in Brussel, het sanatorium in Tombeek, de typische Belgische parochiekerk en de hoogovens bij Luik.

Cover

Randmotief
© Richard Venlet
Nice, 2017

Het A+ team wenst u een vrolijke kerst en een gelukkig nieuwjaar!

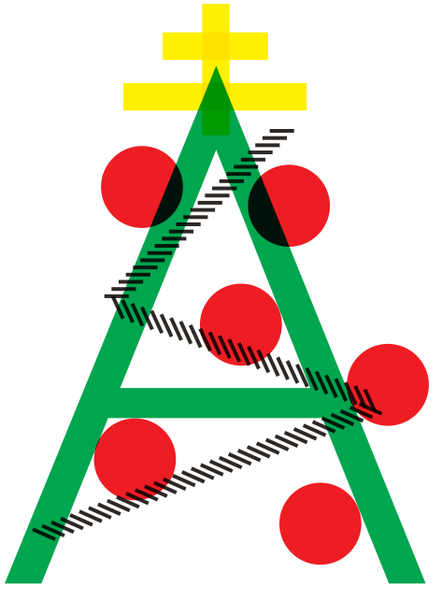

Abonnementen

www.a-plus.be
abonnement@a-plus.be